

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

**TA'LIM TEXNOLOGIYASINI LOYIHALASHDA UCH ASOSIY
FALSAFIY DOIRALAR**

Turakulova Feruza Aminovna

Qo`qon davlat universiteti v.b.dotsenti

+998903046869

Annotatsiya: O`zbekiston uchun har tomonlama yetuk kadrlarni tayyorlash vazifasi mamlakatimiz o`qituvchilarining oldida ulkan vazifadir. Mazkur vazifani ijobiy hal etish ko`p jihatdan tarixni o`rganish va turli pedagogik istiqbollarga tayanish muhimdir. Har bir yaratilgan nazariya kelajak poydevori sifatida tan olinadi. Ta`lim texnologiyasini loyihalashda o`z tarixiga ega uch asosiy uch falsafiy doiralarning nazariyalarini o`rganish ham maqsadga muvofiqdir. Mazkur maqolada ta`lim texnologiyasini loyihalash borasida yaratilgan uch nazariy maktabning asoschilari, ularning xizmatlari va o`zaro aloqadorlik to`g`risidagi firlar aks ettirilgan.

Kalit so`zlar: bixeviorizm, "xulq", Pozitivizm, falsafa, kognitivizm, konstruktivizm "qurish", "yasash". LOGO, kognitiv psixologiya, xotira modeli

Аннотация: Подготовка всесторонне квалифицированных кадров для Узбекистана – важнейшая задача для педагогов нашей страны. Для успешного решения этой задачи важно изучать историю и опираться на различные педагогические подходы. Каждая созданная теория осознаётся как основа будущего. В разработке образовательных технологий также целесообразно изучать теории трёх основных философских направлений, имеющих свою историю. В данной статье отражены взгляды основателей трёх теоретических школ, созданных в области проектирования образовательных технологий, их достоинства и взаимосвязь.

Ключевые слова: бихевиоризм, «поведение», позитивизм, философия, кognitivizm, конструктивизм, «строить», «создавать». LOGO, когнитивная психология, модель памяти

Abstract: Preparing a comprehensively qualified workforce for Uzbekistan is a crucial task for educators in our country. To successfully address this challenge, it is essential to study history and draw on various pedagogical approaches. Each theory is understood as the foundation for the future. In developing educational technologies, it is also advisable to study the theories of three main philosophical schools, each with its own history. This article reflects the views of the founders of three theoretical schools established in the field of educational technology design, their merits, and their interrelations.

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

Keywords: *behaviorism, "behavior," positivism, philosophy, cognitivism, constructivism, "construct," "create." LOGO, cognitive psychology, memory model*

Ta'lim texnologiyasini loyihalash va o'zaro aloqaga kirishishida turli pedagogik istiqbollar mavjud. Ularni o'rganish Elektron ta'lim nazariyasiga yonndashuvni talab etadi. o'rganadi. Ta'lim texnologiyasini loyihalash istiqbollari asosan uchta nazariy maktab yoki falsafiy doiralarga birlashtiriladi.

Falsafiy doiralardan biri bixeviorizmdir. Bixeviorizm so'zi inglizcha tildagi behaviour so'zidan kelib chiqib, „xulq“ degan ma'noni ahglatadi. Bixeviorizm XIX asrning oxiri XX asrdagi amerika psixologiyasining yetakchi oqimlaridan biri bo'lib, uning asoschilari Ivan Pavlov, Edvard Thorndike, Edvard C. Tolman, Clark L. Hull va BF Skinnerlar edi. Mazkur nazariy asoschilari asosan hayvonlarni o'rganish tajribalarini o'tkazishgan.

Bixeviorizm ta'limoti asosida odam va hayvon xulqida tashqi muhitdan bo'ladigan ta'sir, qo'zg'atuvchiga javoban yuzaga keladigan xatti harakat va unga taalluqli nutqiy va hissiy javoblarning majmui yotadi.

Ko'pgina psixologlar bu natijalardan insonni o'rganish nazariyalarini ishlab chiqish uchun foydalanganlar, ammo zamonaviy o'qituvchilar odatda bixeviorizmni yaxlit sintezning bir jihati sifatida ko'rishadi. Bixeviorizm bo'yicha o'qitish hayvonlarni o'rganish tajribalariga urg'u berib, mashg'ulotlar bilan bog'langan. Bixeviorizm odamlarga mukofot va jazolar bilan biror narsa qilishni o'rgatish nuqtai nazaridan iborat bo'lgani sababli, u odamlarni tarbiyalash bilan bog'liq [1].

Pozitivizm falsafasi tamoyillari bixeviorizmning umummetodologik asosi bo'lib xizmat qilgan. Bu tamoyilga ko'ra, fan, bevosita kuzatib bo'lmaydigan ongni emas, balki faqat bevosita kuzatsa bo'ladigan narsalarnigina qayd etishi lozim. Bixeviorizm nuqtai nazaridan xulq „stimul—reaksiya“ (S—R) aloqalarining majmui sifatida talqin qilingan. Bixeviorizmning ilg'oyalari 1874—1949 yillar davomida Edward Thorndike asarlarida o'z aksini topgan. 1913 yilda Bixeviorizm dasturi va shu atamaning o'zi birinchi bor J. Bixeviorizm Uotson tomonidan taklif etilgan. Bixeviorizm ilmiy asoslarining shakllanishiga V.M. Bexterev va I. P. Pavlovlarning ishlari katta ta'sir ko'rsatgan. B.F.Skinner og'zaki xatti-harakatlarning funktsional tahlili asosida o'qitishni takomillashtirish haqida ko'p yozgan[2] va „O'qitish texnologiyasi“ni yozgan[3] zamonaviy ta'lim asosida yotgan afsonalarni yo'q qilishga, shuningdek, targ'ib qilishga urinish. uning tizimini u dasturlashtirilgan ko'rsatma deb atagan. Ogden Lindsli xatti-harakatlar tahliliga asoslangan, ammo Keller va Skinner modellaridan tubdan farq qiladigan Celeration nomli o'quv tizimini ishlab chiqdi.

Falsafiy doiralardan ikkinchisi kognitivizmdir. Kognitivistika, kognitiv fan aslida lotincha “cognition” so'zidan olingan bo'lib, “idrok” ma'nosini anglatib, bilimlar nazariyasini, kognitiv psixologiyani, neyrofiziologiyani, kognitiv lingvistikani, og'zaki

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

bo'lmagan muloqotni va sun'iy intellekt nazariyasini birlashtirgan fanlararo ilmiy yo'nalish.

1960 va 1970-yillarda Kognitiv fan sezilarli o'zgarishlarga duch keldi, ba'zilar bu davrni, ayniqsa, bixeviorizmga munosabatda "kognitiv inqilob" deb ta'riflagan.[4]¹ Bixeviorizmning empirik asosini saqlab qolgan holda, kognitiv psixologiya nazariyalari o'rganishni rivojlantirish uchun inson xotirasi qanday ishlashini hisobga olgan holda miyaga asoslangan o'rganishni tushuntirish uchun xatti-harakatlardan tashqariga qaraydi. U o'rganishni inson ongi tomonidan „sezgi ma'lumotlarini o'zgartirish, qisqartirish, ishlab chiqish, saqlash, tiklash va ishlatish jarayonlari“ deb ataydi [5] Atkinson-Shiffrin xotira modeli va Baddeleyning ishchi xotira modeli nazariy asos sifatida yaratilgan. Kompyuter fanlari va axborot texnologiyalari kognitiv fan nazariyasiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ishchi xotira (ilgari qisqa muddatli xotira deb ataladigan) va uzoq muddatli xotiraning kognitiv tushunchalari kompyuter fanlari sohasidagi tadqiqotlar va texnologiyalar yordamida osonlashtirildi. Kognitiv fan sohasidagi yana bir katta ta'sir Noam Chomskiydir. Bugungi kunda tadqiqotchilar kognitiv yuk, axborotni qayta ishlash va media psixologiyasi kabi mavzularga e'tibor qaratmoqdalar. Ushbu nazariy nuqtai nazarlar o'quv dizayniga ta'sir qiladi [6]

Kognitivizmning ikkita alohida maktabi mavjud bo'lib, ular kognitivist va ijtimoiy kognitivist. Birinchisi shaxsning fikrlash yoki kognitiv jarayonlarini tushunishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchisi ijtimoiy jarayonlarni bilishdan tashqari o'rganishga ta'sir ko'rsatadi[7] Biroq, bu ikki maktab o'rganish xulq-atvorni o'zgartirish emas, balki o'quvchi tomonidan qo'llanadigan aqliy jarayon degan fikrga qo'shiladi

Falsafiy doiralardan uchinchisi konstruktivizm bo'lib, lotincha "constructs" so'zidan olingan va "qurish", "yasash" - 20-asrning 20-yillari san'at va adabiyotda vujudga kelgan oqim. Dastlab me'morlikda kurilish texnikasi va texnologiyasi yutuqlari ta'sirida yuzaga keldi va rivojlandi. Kognitivizm badiiy loyihalashni shakllanishiga har taraflama imkon yaratdi. Kognitivizm tarafdorlari atrof muhitni "kurish" vazifasini ilgari surdilar. Qurilgan bino va yaratilgan buyumlarni sodda va ixcham, qulay va maqsadga muvofiq bo'lishini e'tirof etdilar. Me'mor va rassomlar hamkorlikda odamlar yashaydigan muhitni yaratib, ularning kayfiyati, mehnat faoliyatiga ta'sir etish mumkin deb bildilar. Kognitivizm nazariyotchilari ingliz J.Reskin, U.Morris, amerikalik X.Grinua, L.X.Salmiv, avstriyalik O.Loza, fransuz O. Perre, Le Korbyuzye, nemis me'morlari V. Gropius, X.Meyer, rossiyalik aka-uka Vesninlar, M.Ginzburg va boshqalarning amaliy va nazariy qarashlarida shu yo'nalish g'oyalari o'z aksini topdi. Yevropa, Amerika, Osiyoda keng yoyilib "xalqaro uslub" darajasiga ko'tarildi. O'zbekistonda me'morlardan G.P.Bauer, G.M. Svarichevskiy, S.N.Polupanov va boshqa Kognitivizm uslubini keng qo'llashga harakat qilishgan.

Ta'lim psixologlari konstruktivizmning bir nechta turlarini ajratib ko'rsatishadi: individual konstruktivizm, masalan, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi va

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

ijtimoiy konstruktivizm. Konstruktivizmning ushbu shakli o'quvchilarning yangi ma'lumotlardan qanday qilib o'z ma'nolarini qurishlariga asosiy e'tiborni qaratadi, chunki ular haqiqat bilan va turli nuqtai nazarlarni keltiradigan boshqa o'quvchilar bilan o'zaro munosabatda bo'lishadi. Konstruktiv ta'lim muhiti talabalardan o'zlarining oldingi bilimlari va tajribalarini o'rganishda yangi, bog'liq va / yoki moslashtirilgan tushunchalarni shakllantirish uchun foydalanishni talab qiladi (Termos, 2012 [8]) Ushbu doirada o'qituvchining roli o'quvchilar o'z bilimlarini qurishlari uchun yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi vositachi roliga aylanadi. Konstruktivist o'qituvchilar oldingi o'rganish tajribasi mos va o'rgatilgan tushunchalar bilan bog'liqligiga ishonch hosil qilishlari kerak. Jonassen "yaxshi tuzilgan" o'quv muhitlari yangi boshlanuvchilar uchun foydali ekanligini va "noto'g'ri tuzilgan" muhitlar faqat ilg'or o'quvchilar uchun foydali ekanligini taklif qiladi. Konstruktivistik nuqtai nazardan foydalanadigan o'qituvchilar faol ta'lim muhitini ta'kidlashlari mumkin, bu o'quvchilarga qaratilgan muammoli ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim va so'rovga asoslangan ta'limni o'z ichiga olishi mumkin, bunda talabalar tanqidiy fikrlash faoliyatida faol ishtirok etadilar. Tasviriy munozara va misolni 1980-yillarda kompyuter savodxonligida konstruktivistik kognitiv ta'limni qo'llashda topish mumkin, bu dasturlashni o'rganish vositasi sifatida o'z ichiga oladi.[9] LOGO, dasturlash tili, Piagetan g'oyalarini kompyuterlar va texnologiyalar bilan birlashtirishga urinishni o'zida mujassam etgan [10] Dastlab keng ko'lamli, umidvor da'volar bor edi, jumladan, "ehtimol, eng bahsli da'vo" fanlar bo'yicha "umumiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini yaxshilaydi". Biroq, LOGO dasturlash ko'nikmalari doimiy ravishda kognitiv foyda keltirmadi. Bu advokatlar ta'kidlaganidek "aniq emas" edi, u „mulohaza yuritishning barcha shakllaridan“ ustunlik qildi va fikrlash faoliyatini LOGOga asoslanmagan faoliyatga qo'llash qiyin edi [12] 1980-yillarning oxiriga kelib, LOGO va boshqa shunga o'xshash dasturlash tillari o'zining yangiligi va ustunligini yo'qotdi va tanqidlar ostida asta-sekin e'tibordan chetda qoldi [12]

Xulosa o'rnida quyidagilarni aytish joiz, bugungi kunda tadqiqotchilar, psixolog-pedagoglar, texnolog va jamiki ilm ahli o'zlarining ilmiy-tadqiqot ishlarida bu uchlik nazariyalariga asoslanib, o'z nazariyalarini yaratib, fan va ta'lim texnologiyasi olamiga yangiliklarni kiritishmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Green, Thomas. The activities of teaching. McGraw Hill, 1971.
2. Skinner, B.F. (1958). "Teaching machines". Science 128 (3330): 969–77. doi:10.1126/science.128.3330.969. PMID 13592277. and others see "Dr. Burrhus Frederic Skinner: A Bibliography". bfskinner.org. 2008-yil 17-dekabrda asl nusxadan arxivlangan.

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

3. Skinner BF (1965). "The technology of teaching". Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences 162 (989): 427–doi:10.1098/rspb.1965.0048. PMID 4378497.
4. Irby, Beverly. Handbook of Educational Theories. Charlotte, NC: IAP, 2013 — 105-bet. ISBN 9781617358661.
5. Hergenhahn, B.R. An Introduction to the History of Psychology. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, 2008 — 627-bet. ISBN 9780495506218.
6. deJong, T. (2010). "Cognitive Load Theory, Educational Research, and Instructional Design: Some Food for Thought". Instructional Science: 38.
- 7.8. Utley, Rose. Theory and Research for Academic Nurse Educators: Application to Practice. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning LLC, 2010 — 23-bet. ISBN 9780763774134.
9. Rosenberg, Richard. The Social Impact of Computers. Amsterdam: Elsevier Academic Press, 2004. ISBN 978-0-12-597121-8.
10. Cassidy, Margaret. Book Ends: The Changing Media Environment of American Classrooms. Cresskill, NJ: Hampton Press, Inc., 2004 — 223-bet. ISBN 978-1-57273-492-0.
11. Rosenberg, Richard. The Social Impact of Computers. Amsterdam: Elsevier Academic Press, 2004 — 219-bet. ISBN 978-0-12-597121-8.
12. Bates, A. and Poole, G. Effective Teaching with Technology in Higher Education San Francisco: Jossey-Bass/John Wiley, 2003